

SERIJSKI MORILCI - MAČKI¹ MORALNA PANIKA IN MLADINSKO PRESTOPNIŠTVO

Povzetek. *Avtor skuša skozi koncept moralne panike in nje-gove zadnje posodobitve analizirati javne reakcije na poli-cijsko odkritje treh mladih fantov, ki so bili obdolženi, da so v letu 2000 v Trziču in okolici ubili več kot štirideset mačk. Za interpretacijo novinarskih člankov, televizijskih prispev-kov in izjav strokovnjakov v njih uporablja analizo diskur-za. Članek temelji na konstruktivistični paradigmi, ki devi-antnost razume kot družbeni, zgodovinski in kulturni kon-strukt, kot specifičen pomen, ki se vzpostavlja v določenem času in prostoru v medigri diskurzivnih praks, ideoloških pozicij in institucionalnih regulativ. Zato se avtor loteva analize izjav, tekstov in podob, in ne obnašanja, obenem pa se izogne kakršni koli analitični obravnavi ljudi, ki so bili v tem primeru definirani kot devianti. Avtor poudarja vlogo množičnih medijev, interesnih skupin in širših kulturnih sistemov pomenov pri nastanku moralne panike, pri čemer meni, da moralne panike zaradi mladinskega obnašanja funkcionirajo kot simptom širših moralnih, kulturnih in ide-oloških spopadov med različnimi diskurzi in regulatornimi praksami. Moralne panike lahko tako redefiniirajo ali vno-vič ovrednotijo družbene norme o vzgoji mladine in omogo-čijo nastanek ali ponoven vznik diskurzov moči, ki podelju-jejo večjo pomembnost tistim družbenim vrednotam, ki opravičujejo strikten družbeni nadzor nad socializacijo mladine.*

Ključni pojmi: *moralna panika, analiza diskurza, diskurz, ideologija, mit, množični mediji, deviantnost, mladina, mla-dinska delinkvenca, serijski morilci, interesne skupine, stro-kovnjaki, mačke*

* Mag. Gregor Bulc, asistent na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

¹ Avtor se zahvaljuje Bredi Luthar za pomembne recenzentske vtise ob zgodnji različici pričujočega besedila in za vztrajno konstruktivno prepriševanje avtorjevega dela, Hannu Hardtu za kritične opaz-ke in spodbubo pri pisanju, Maruši Pušnik za neštete majcene, a nepogrešljive nasvete ter Meti Česnik in Mateju Praprotniku za veliko pomoč pri pridobivanju analiziranih virov.

[V] teh dneh diskurz, ki ni vnet, preprosto ne more biti slišan. Da bi diskurz lahko bil slišan, je potrebno prestopiti decibelni prag.

(Roland Barthes)

Zame je pomor tistih mucov večji zločin, kot če bi bil ubit človek. Vložene je bilo več zločinske energije, žrtve so bile nedolžnejše kot komaj rojeni dojenčki, bili so iz sveta, v katerega kljub svoji domnevni božanskosti nimamo pravice vdirati. Fantje so naredili definicijo hudičevega zločina.

(Marjan Bauer)

Uvod

Nasilje dandanes za mnoge pomeni vztrajno razpadanje družbenega sistema. Zlasti mladinsko nasilje je pogosto razumljeno kot dokončno pomikanje proti družbeni ali celo globalni apokalipsi. Zato je mladinsko prestopništvo mnogokrat vzrok za vznik najrazličnejših družbenih panik. V pričujočem delu se bomo skušali osredotočiti na posamičen primer tovrstno razumljene mladinske delinkvence; analizirali bomo javne reakcije, ki so spremljale policijsko odkritje treh komaj polnoletnih Tržičanov, kmalu za tem obdolženih poboja več kot štiridesetih mačk v obdobju enega leta in treh mesecev. Širok obseg in pretirana čustvenost reakcij na dejanja treh mladih fantov kažeta na upravičeno uporabo koncepta moralne panike pri analizi odnosa medijev, strokovnjakov in javnosti do teh dogodkov.

Na naše delo sta najbolj vplivali dve teoretski/metodološki paradigmi. Prva je socialni konstruktivizem, ki razume podobe deviantnosti ali sprejemljivega vedenja ter kazni za kršitelje družbenih norm kot zgodovinsko in kulturno variabilne. Pomen same deviantnosti je zato družbeno konstruiran, definicija 'normalnega' pa ves čas čepi v procesih pogajanj in se posledično spreminja skozi čas in glede na uporabo znotraj različnih družbenih skupin. Z drugimi besedami, pomen deviantnežev in deviantnega vedenja je vedno v procesu konstrukcije, dasiravno se zdi, da je v določenem času in prostoru fiksen. Družbene norme in vrednote se namreč konstruirajo skozi različne diskurzivne prakse, ki v nekem časovnem obdobju tvorijo sorazmeren družbeni konsenz glede določene teme oziroma vzpostavljajo, s Foucaultevimi (1991) besedami, režim resnice.

Tako je analiza diskurza kot metodološko orodje v tej raziskavi uporabljena kot tista, ki temelji na predpostavki, da so vsi fenomeni, vsi dogodki, vključno z deviantnim obnašanjem in medijskimi poročanji o tej temi, teksti, ki jih lahko analiziramo, da bi dekodirali njihove latentne pomene, skrite za zdravorazumskimi predpostavkami. Analizo diskurza, ki omogoča bolj interpretativen kot eksplanatoren vpogled v družbene fenomene in na katero so močno vplivali postmodernistična epistemologija ter strukturalizem in poststrukturalizem, bomo uporabili za analizo medijskih poročanj o poboju mačk ter izjav strokovnjakov in državnih organov, ki so se pojavljala v teh poročanjih. Toda pred tem namenimo še nekaj besed konceptu moralne panike.

Sintagma moralna panika se uporablja za opis družbenega stanja, v katerem veliko ljudi v družbi pretirano reagira na neko (novonastalo) domnevno grožnjo ustaljenemu redu, ki jo spodbudijo družbeni devianti, četudi je dejanska grožnja zanemarljiva. Koncept moralne panike je sorazmerno nov², a ga vseeno uporabljajo za analizo najrazličnejših družbenih problemov: moralnih križarskih pohodov proti alkoholu, marihuani in drugim drogam (Goode in Ben-Yahuda, 1994), anti-pornografskih kampanj (Wilkins, 1997), strahu pred nasilnimi bandami (Zatz, 1987), panik glede satanističnih kultov (De Young, 1997), streljanj v šolah (Burns in Crawford, 1999), mladinskih subkultur (Cohen, 1972), popularne glasbe (Hebdige, 1979, Thornton, 1994) itd.

Po Goodeu in Ben-Yahudi (1994: 34) je družbeno stanje lahko definirano kot moralna panika, če zadovolji naslednjih pet kriterijev. Prvič, obstajati mora povišana stopnja zaskrbljenosti zaradi določenega obnašanja ali stanja, ki jo je moč izmeriti z javnomnenskimi raziskavami, medijsko pozornostjo, predlaganimi spremembami zakodaje ipd. Drugič, povečana sovražnost, usmerjena proti deviantom oz. ljudskim hudičem³. Tretjič, sorazmerni javni konsenz, da je deviantna skupina resnična družbena grožnja. Četrti kriterij je disproporcionalnost domnevne grožnje v primerjavi z 'objektivno' resnostjo problema⁴, kjer je izmerljiva zaskrbljenost velika, dejanska škoda in število deviantov pa neznatna. Petič, za moralne panike je značilna kratkotrajnost, saj večinoma razmeroma hitro poniknejo.

Paralelno lahko spremljamo pet faz, skozi katere gre javno mnenje v primerih moralne panike. Sprva mnenjski voditelji začnejo dojemati določeno grožnjo kot resno in jo kot takšno skušajo predstaviti širši javnosti. Nadaljuje se z eksplozijo zaskrbljenosti, izraženi v poročanju množičnih medijev in z definiranjem grožnje kot resnične med večjim številom oseb. Na tej točki navadno nastopi skeptičnost

² Prva študija o moralni paniki je nastala leta 1972 izpod peresa Stanleya Cohena.

³ Izraz ljudski hudič (folk devil) izhaja iz klasične študije moralne panike Stanley Cohena (1972). Cohen ljudskega hudiča opredeli kot osebo ali skupino oseb, katerih obnašanje je širše družbeno označeno kot deviantno, pri čemer pa je grožnja, ki naj bi jo to obnašanje predstavljalo za ustajne družbene norme in vrednote znatno manjša, kot si to predstavlja moralna večina. Mediji in javnost ljudske hudiče obravnavajo skozi poenostavljajoči diskurz, ki skozi dihotomijo dobro - slabo, konformno - deviantno ustvarja stereotipno predstavo o teh družbenih skupinah ali posameznikih. Ljudski hudiči so denimo lahko člani mladinskih subkultur, narkomani, prostitutke itd. Pri tem moramo opozoriti, da se zavedamo, da slovenski prevod sintagme folk devil ne more v celoti zajeti vseh pomenov, ki jih lahko pripišemo angleškemu izvirniku.

⁴ Ko poskusimo izmeriti 'objektivno' resnost problema v primerjavi z občuteno grožnjo, naletimo na močne kritike. Empirični 'dokaz' 'objektivne' škode je namreč pogosto zavajajoč ali pa ga je težko odleriti. Mnogi kritiki verjamejo, da objektivnosti grožnje ni moč določiti in da so ocene disproporcionalnosti konstruirane in arbitrarne. Poleg tega tudi sami raziskovalci konstruirajo lastno različico realnosti, ki jo dojemajo kot pravišnje; v skladu z lastnim vedenjem o družbi namenijo prednost zgolj zaskrbljenosti nad določenimi problemi, druge pa puščajo vnevar. Kljub temu Goode in Ben-Yahuda (1994: 38) menita, da je mnoge objektivne grožnje moč izmeriti, še zlasti, če gre za znane, dolgo trajajoče fenomene, pri čemer trdita, da je skrajni konstruktivizem raziskovalna slepa ulica.

do tako razumljene grožnje in odpor do pretiranih reakcij nanjo. V zadnji fazi zaskrbljenost širše javnosti preneha, z izjemo določenih manjših interesnih skupin.

V knjigi *Policing the Crisis* (1987) Stuart Hall in njegovi kolegi neposredno povezujejo koncept moralne panike s teorijami ideologije. Ta pristop je omogočil razumevanje fenomena moralne panike kot del širšega procesa konstruiranja pomenov skoz cel spekter medijskih tekstov in institucionalnih praks. Z vpeljavo Gramscijevega pojma hegemonije v raziskovanje moralnih panik opozorijo, da je za konstrukcijo negativnega pomena nekaterih deviantnih oblik obnašanja nujno potrebna širša družbena privolitev. Moralne panike v tej perspektivi niso več zgolj izolirani družbeni pojavi, marveč eden v nizu procesov hegemonije, ki povečuje vpliv oblasti in drugih nosilcev moči na zasebno sfero in civilno družbo.

Moralna panika zaradi "mačjih morilcev"

Za natančnejši oris dogodkov ob odkritju treh tržiških pobijalcev mačk in za reprezentativen primer poročanja medijev v primerih moralne panike nam bosta služili podrobni predstavitvi novinarskega poročanja na Televiziji Slovenija in v Slovenskih novicah. Informativna oddaja Kronika je 28. marca prva poročala o pobojih mačk v okolici Tržiča. Napovedovalka je v uvodu povedala, da so trije srednješolci "okrutno" in "na res grozljiv način" mučili in ubili 42 mačk v časovnem razmiku več kot enega leta. Na desni strani ekrana je bilo moč videti fotografijo dveh "poljublajočih" se muc, pod njo pa napis "Okrutnost človeka". Novinarski prispevek, ki je sledil, se je začel z bližnjim posnetkom ob cesti ležeče (bržčas povožene) mrtve mačke. Medtem ko je novinarka poročala, kako so fantje "na grozljiv način pokončali" mačke, so ekran preplavljali kontrastni posnetki omenjene mrtve mačke in bližnji posnetki prisrčnih mladih muc.

"Suroveži so šli tako daleč, da so žrtve poimenovali" v skladu s smrtjo, ki jih je doletela, in vse skupaj zapisovali v dnevnik, je nadaljevala poročevalka in v podrobnostih opisala nekatere izmed ubojev. Te opise so spremljali posnetki s terena, nekakšna vizualna simulacija posameznega uboja. Ko je denimo novinarka opisovala uboj mačka, poimenovanega Smučar, ki naj bi ga trije fanti privezali na vrh in ga nato z drvečim avtom vklekli po cesti, je kamera, pritrjena na avtomobilski zadek, prikazovala dolgo vrh, ki je opletala sem in tja za vozečim vozilom. Opis Elektrotehnikovega uboja z električnim tokom je pospremil posnetek električne napeljave, opis uboja mačka, ki naj bi ga polili z bencinom in nato obesili, pa posnetek na hitro narejenih improviziranih vislic. Novinarka je nadaljevala s trditvijo, da "je podobnih primerov v zadnjem času vedno več", ki je bila uvod v naslednjo izjavo veterinarja: "Pravkar smo imeli primer ustreljenega mačka. Tega pa se pojavlja kar približno eden ali približno dva na mesec." Natančen ogled posnetka nam odkrije, da sta bila oba veterinarjeva stavka z montažo postavljena drug ob drugega, kar onemogoča jasno sliko tistega, kar je intervjuvanec želel povedati. Pred zaključkom prispevka so gledalci še izvedeli, da je kazen za mučenje živali v Sloveniji denarna ali pa tri mesece zapora. Javna televizija je o primeru poročala tudi v naslednjih treh dneh, a nikoli v osrednji

informativni oddaji, Pop Tv pa se je pobjem mačk posvetila v treh daljših⁵ prime-time prispevkih v oddaji 24 ur.

249

Trije od štirih največjih dnevnikov so 29. marca poročali o poboju mačk v Trziču in okolici, pri čemer so Slovenske novice zgodbo objavile na naslovnici. Dnevnik je edini poročal, da "Policija je tokrat poskrbela za natančne opise dejanj kar iz evidence mladih sadistov" (Šubic, 2000). "Divji morilci ubogih mačk" se je v Slovenskih novicah glasil bel naslov v črnem okvirju, čez katerega je bil natisnjen zanje značilen, rdeče uokvirjen žig: "Grozljivo". Pod naslovom je bilo moč prebrati, da je šlo za "krvoločni pohod" in "sadistična obredna dejanja". Naslovnica je bila opremljena s fotografijo bele mačke, ki skuša pobegniti iz košare, pričvrščene na kolo. Mačka stoji na zadnjih nogah, s sprednjimi tačkami pa se opira na rob košare, tako da je mogoče viditi njene kremplje. Izraz na njenem obrazu bi lahko interpretirali kot preplašen ali podivjan: odprta usta nam razkrivajo mačkin jezik in špičaste sprednje zobe, vidimo pa tudi na tenko črtico zožani zenici v enem svetlo modrem in enem temno zelenem očesu, ki prazno, kot bi mačka imela umetni

⁵ 28. marca 4 minute in 43 sekund; 29. marca 2 minuti in 13 sekund, 30. marca 5 minut in 31 sekund.

očesi, bolščita v daljavo. Naslov članka na tretji strani "Podivjani morilci nedolžnih mačk", ponovno z žigom "Grozljivo", je bralca uvedel v tezo, da "Mačje pokopališče Stephena Kinga bi bilo premajhno za vsa trupla, ki so jih za seboj pustili trije devetnajstletniki iz Tržiča" (Roš, 2000). V nadaljevanju pa je bilo moč prebrati 27 natančnih opisov posamičnih ubojev, vključno z mačjimi 'imeni' in umazanimi podrobnostmi, ki so predstavljali več kot tri četrtine celotnega članka.

250

Opomba: Imena in obrazi fantov so zaradi razumljivih etičnih razlogov zabrisani.

Naslednjega dne so Slovenske novice ponovno objavile naslovnico o mačjih pobojih. "Mačji morilci vrženi s šole?" je vpraševal črn naslov na rumeni podlagi, delno prekrit z žigom "Sadizem". Na prvi fotografiji so bralci lahko videli obraz enega izmed domnevnih 'morilcev' na športnem tekmovanju, na drugi, pod katero je stalo besedilo "Začelo se je ... s tem avtomobilom", pa dva avtomobila na deževni cesti, s prometno oznako za naselje Letence v ospredju. Tudi polna imena vseh treh fantov in ime gimnazije, katero so obiskovali, so se pojavila na naslovnici. V petek 31. marca se je tržiški primer tretjič zapored pojavil na naslovni strani

Slovenskih novic. Tokrat so pod naslovom "Izrodki generacije izključeni iz šole!", ožigosanim z napisom "Mačja sodba", v bralce gledali obrazi vseh treh fantov, nad katerimi se je vil velik (črke so bile večje kot tiste v naslovu), s flomastrom izpisan poziv "Izobčimo jih!". Slovenske novice so namreč objavile enega izmed plakatov, ki naj bi jih na kranjski gimnaziji izobesili sošolci treh obdolženih⁶. Poročale so tudi, da je ravnatelj omenjene gimnazije prepovedal podpisovanje "posebne dijaške peticije in ukazal odstraniti sramotilne plakate" ter da je učiteljski zbor vse tri fante za eno leto izključil iz gimnazije.

Če povzamemo: v štirih dneh medijskega poročanja o mačjih pobojih je bilo objavljenih več kot dvajset člankov in uredniških komentarjev ter vsaj sedem televizijskih prispevkov. Javnosti so bila predstavljena polna imena, fotografije in domala natančni hišni naslovi vseh treh fantov, obenem pa se je po vseh medijih pojavila domneva, ki so jo potrjevali tudi nekateri vprašani strokovnjaki, da fantje lahko postanejo serijski morilci (ljudi). Znana slovenska aktivistka za varstvo živali in svetovalna direktorica v Svetovni zvezi za varstvo živali (WSPA) je zahtevala, da fante doleti enaka smrt, kot je doletela ubite mačke. Pojavile pa so se tudi dolge razprave in okrogle mize o vlogi družine, šole in družbe v celoti pri vzgoji otrok in mladine. Ena izmed posledic te večdnevne histerije je bila hitropotezna izključitev treh fantov iz kranjske gimnazije, čeprav primer do takrat še ni prišel pred sodišče in četudi, kot je kasneje priznal ravnatelj omenjene gimnazije, celotna procedura izključitve ni potekala po pravilih, saj je bila uprava šole pod močnim pritiskom javnosti in medijev.⁷ Medijske debate o tržiškem primeru so se nadaljevale še štiri tedne; skupaj je bilo objavljenih vsaj petdeset člankov in komentarjev, dve politični stranki pa sta v sodelovanju z revijo Jana začeli iniciativo za spremembo zakonodaje o mučenju živali, zahtevajoč zaporne kazni za vse mučitelje živali.

Disproporcionalnost

So bili množični odzivi na dejanja treh fantov upravičeni? Natančnejši ogled statistike kaže, da je šlo za pretirano reakcijo. Primeri serijskih pobojev domačih živali so v Sloveniji izredno redki oziroma domala ne obstajajo. V zadnjih desetih letih ni bilo nobenega poročila o takšnih dogodkih. Dasiravno se je v letu 1999 pojavilo pet primerov namernega mučenja živali, so bili vsi označeni kot enkratni incidenti. Tržiški primer je bil torej idiosinkratičen dogodek, ki ni bil del nikakršnega prepoznavnega trenda. Kljub temu je uspel skristalizirati amorfen nacionalni občutek negotovosti v bes nad delinkventnimi fanti. Lahko bi rekli, da so dejanja treh srednješolcev, ironično, dobila široko medijsko pozornost ravno zaradi nefrekventnosti takšnih dogodkov, ne pa zaradi njihove frekventnosti.

Tovrstni nenavadni, redko ponovljivi se dogodki dolivajo olje na ogenj zdravorazumske, navadno empirično nepreverjene predpostavke javnega diskurza o kriminalu, češ da ta vseskozi narašča, in da se njegove pojavnosti vedno bolj grozljivi-

⁶ Plakat s fotografijami vseh treh fantov in napisom "Izobčimo jih!" je objavil tudi Dnevnik. Glej Ivelja in Čepin, 2000.

⁷ Glej izjave ravnatelja kranjske gimnazije v denimo Ivelja, 2000.

ve. Tako je javna televizija denimo poročala, da "je podobnih primerov v zadnjem času vse več"⁸ in da je "mučenja živali pri nas veliko"⁹, posredovala pa je tudi izjavo svetovalne direktorice WSPA, da "ni dneva, ko človek ne bi izvedel za kakšne mučitelje"¹⁰. Novinarka Pop Tv je ugotovila, da je "zaskrbljujoče tudi dejstvo, da se na Gorenjskem s vrstnim nasiljem ukvarjajo v več šolah"¹¹, urednik Slovenskih novic pa, da "se tisočletja presegajo. Po zločinih" (Bauer, 2000).

Glavni igralci v drami moralne panike

Burns in Crawford (1999: 159) pravita, da bi interakcija med mediji, politiki in širšo javnostjo v primeru moralne panike lahko bila predstavljena v obliki trikotnika, znotraj katerega lahko opazujemo krožno gibanje napetosti, ki vztrajno vzpodbuja vsakega izmed treh dejavnikov k intenzivnejšim načinom obsojanja deviantnežev. Vsaka reakcija ene skupine spodbudi nadaljnje dejanje naslednje in tako naprej. V tržiškem primeru bi interakcijo med različnimi skupinami lahko orisali kot kvadrat, saj je močno vlogo pri definiranju grožnje kot realne odigrala tudi četrta, javno izpostavljena skupina - strokovnjaki. Obenem ne smemo pozabiti tudi na vlogo policije pri začetnem vzpostavljanju konteksta družbenega problema, s katerim je javnost kasneje imela opravka.

252

Policija

Moralne panike glede pobojev mačk ne bi mogli ustvariti zgolj mediji, saj so novinarji večino podatkov o zadevi prejeli od policije, ki je na novinarski konferenci javnosti predstavila opise vseh pobojev neposredno iz zaseženega dnevnika treh fantov. Čeprav so mediji kasneje navajali tudi druge vire, je definicijski kontekst pobojev ustvarila policija.

Mediji se redno opirajo na predstavnike ministrstva za notranje zadeve kot tiste, ki določajo oziroma konstruirajo primarno definicijo zločina. Odnos med mediji in institucionalnimi viri je namreč predvsem strukturiran glede na organizacijske potrebe medijske hiše in rutinske novinarske postopke: mediji namreč delujejo pod striktnimi časovnimi pritiski. Toda novinarji ne uporabljajo policijskih virov zgolj zato, da bi uspeli oddati prispevke pred 'dead-lineom', temveč tudi zato, da zagotovijo javnosti, da je bil zločin uradno potrjen, torej, da so ga kot takega prepoznali kredibilni viri. Posledično so pogledi drugih (kritičnih) virov predstavljeni kot sekundarne, neuradne interpretacije zločina (Welch et al., 1997). Tako je ob formuliranju primarne definicije zločina policija "vpletena v družbeno konstrukcijo kriminala samega" (McCorkle in Miethe, 1998: 62), kar, posledično, (po)ustvarja potrebo po nadzoru, ki jo njene institucije kasneje lahko zadovoljijo z lastnim posredovanjem.

⁸ Oddaja Kronika 28. marca 2000.

⁹ Odmevi 31. marca 2000.

¹⁰ Odmevi 31. marca 2000.

¹¹ 24 Ur, 30. marca 2000.

Policija izkorišča nadzor nad informacijami o kriminalnih dejanjih tudi zato, da zadovolji lastnim interesom. Iz ideološke perspektive bi na proces definiranja določenih subjektov, denimo mladine, kot močno deviantnih lahko gledali kot na obliko depolitizacije procesov, prek katerih močnejše družbene skupine ohranjajo nadzor nad šibkejšimi. Na ta način mnoga, drugače vprašljiva dejanja oblasti v prihodnosti postanejo legitimna; kar bi lahko sicer dojeli kot obliko policijskega nadlegovanja, lahko postane upravičena oblika uporabe državnega aparata ob nadzoru deviantnega obnašanja. Zato se je vedno vredno vprašati, ob katerih primerih se policija odloči novinarjem izdati najpodrobnejše opise (brutalnih) kriminalnih dejanj, ob katerih primerih pa marsikateri "sočni" detalj izpusti.

Mediji

Policija je ocenila, da je primer poboja mačk vreden podrobnega opisa na tiskovni konferenci, mediji pa so nato ta idiosinkratičen primer mladinskega nasilja predstavili javnosti kot tipičnega. V Sloveniji, kot v večini družb, ljudje največje število podob in mnenj o naravi in resnosti kriminalnih dejanj konzumirajo iz množičnih medijev. Tako so izkušnje, ki jih ljudje imajo s kriminalom, večinoma filtrirane skozi časopisne članke in televizijske prispevke, ki pogosto uporabljajo senzacionalističen diskurz obstriženih podob in sporočil. Schissel (1997: 174) trdi, da je vse manjši čas, ki ga ljudje namenijo gledanju/branju novic, vzrok, da so vizualne podobe najmočnejše komponente današnjih medijev. V primeru poboja mačk so bili tako mediji polni velikih, kričečih naslovov, konfliktnih podob mrtvih mačk in prikupnih mačjih mladičev, podob in aluzij na razvpitega serijskega morilca Metoda Trobca ter fotografij treh fantov na tiralicah. Zato lahko trdimo, da so mediji v največji meri pripomogli h konstruiranju javnega besa nad pobijalci mačk. Mediji so zaneli proces moralne panike z vztrajnim potrjevanjem, popačenjem in strukturiranjem celotnega primera kot izredno resnega; ohranjali so pozornost javnosti in prispevali k definiranju mladine, ki pobija mačke, kot izredno nevarne za slovensko družbo. To je homogeniziralo javno zavest o problemu in prispevalo specifičen ideološki diskurz, ki mlade vztrajno obravnava kot podivjane in potencialno nevarne, če niso pod strogim nadzorom staršev, šole in države.

Strokovnjaki

Neslednji korak pri definiranju problema kot resničnega omogočijo strokovnjaki, ki jim mediji namenijo prostor v poročilih. Victor (1995) meni, da je družbena avtoriteta za definiranje in interpretacijo deviantnega obnašanja zlagoma prešla iz religiozних in političnih avtoritet na medicinske in 'mentalno-zdravstvene' avtoritete. V primerih mladinskega kriminala so terapevti in socialni delavci tisti, na katere se mediji največkrat zanašajo. Ob moralnih panikah so samo določeni posamezniki s specifičnimi profili sprejeti kot tisti, ki posedujejo zmožnost komentiranja konkretnega vprašanja.

Najpogosteje so etiološki vidiki mladinskega kriminala tisti, ki jih ustvarjajo in privzemajo sodniki, advokati, policijski uradniki, univerzitetni profesorji, zdravniki in poslovneži. Kredibilnost teh ljudi je največkrat

rezultat njihovega predvidenega superiornega védenja in njihove povezanosti z znanostjo. ... [Uporabljajo] ekskluzivni jezik prava in znanosti, ki se neposvečeni javnosti zdi mitičen, nedostopen in po definiciji pravilen (Schissel, 1997: 172).

V moralnopanični drami zaradi pobojev mačk so bili strokovnjaki glavni igralci. Tv Slo 1 je namenila strokovnjakom 58 odstotkov svojega programskega prostora, Pop tv pa 38 odstotkov. Osemdeset odstotkov od vseh odstotkov namenjenih strokovnjakom je na Tv Slo 1 pripadlo zdravnikom (psihiatrinji¹², veterinarskemu kirurgu in otroškemu psihologu), trinajst odstotkov predstavnikom organizacij za zaščito živali, štiri odstotke politiku, tri odstotke pa vodji kranjske policijske postaje. Pop tv je namenila zdravnikom (psihiatru, veterinarju, etologu) 21 odstotkov vsega časa, namenjenega strokovnjakom, 46 odstotkov šolskim avtoritetam (ravnatelju, učitelju, uradnici Ministrstva za šolstvo), 21 odstotkov predstavnikom organizacij za zaščito živali in 12 odstotkov vodji kranjske policijske postaje.

V kredibilnost teh ekspertov ne mediji ne javnost niso nikoli podvomili, dasi-ravno so bile nekatere njihove izjave popolnoma napačne, druge pa že kar absur-dne. Denimo, v isti oddaji 24 ur je vodja kranjske policijske postaje predstavil dva različna datuma odkritja treh fantov, pri čemer je v prvem primeru celo leto nave-del napačno. Najprej je pred kamerami izjavil, da "so policisti pri svojem rednem delu v mesecu januarju 1999 ustavili vozilo, v katerem so našli mačka ..." nato pa "dvajsetega tretjega pri redni kontroli so policisti ustavili vozilo, v katerem so našli predmete, s katerimi so ti osumljenci ...".¹³ Naslednja nebuloza je prišla iz ust psihi-atra, ki je zatrdil, da "pravzaprav gre za neke mlade ljudi, ki so tudi rezultat vzgoje in okolja, v katerem so odraščali, pri katerem ne pride do tistega, čemur se v psi-hološkem jeziku reče, do razvoja neke čustvene praznine".¹⁴ Podobno nerazumlji-vo izjavo je javnosti podal otroški psiholog: "Mislim, da je tipičen odnos Slovenca [sic!¹⁵] do živali dvoličen. Tako kot je pač tudi naše življenje. Slovenec se je hitro urbaniziral, je prišel v ta svet mestnega življenja in hoče prenesti tudi žival v ta mestni odnos, hkrati Slovenec še vedno hoče biti naturščik in vrne žival tja, kamor je ne sme vrniti. In mislim, da ta povezava s šolsko pedagogiko ni najboljša".¹⁶

Izjave, kakršne so zgornje, lahko uspešno opravijo medijski in javni preizkus, ker njihova legitimizacija ne prihaja iz vsebine, temveč iz kredibilnostne avre, ki spremlja vsakega strokovnjaka. Domala vsi strokovnjaki, ki so se pojavili na televi-zijskih ekranih v času primera pobojev mačk, so bili intervjuvani v njihovem delo-

¹² Intervju s predstojnico Ljubljanskega centra za mentalno zdravje v Odmevih 29. marca 2000 je traja-l tri minute in dvajset sekund, kar je 72 odstotkov celotnega časa, ki ga je Tv Slo 1 namenila ekspertom.

¹³ 24 ur, Pop tv, 28. marca 2000.

¹⁴ 24 ur, Pop tv, 30. marca 2000.

¹⁵ Moške oblike samostalnikov, pridevnikov in glagolov, ki simbolno izključujejo ženske iz družbe, se v medijskem, političnem in strokovnem diskurzu v Sloveniji vztrajno ponavljajo. To opozarja na razmer-je med zastopanostjo žensk in moških kot strokovnjakov v medijih in podpira stališče, da izjave strokov-njakov vztrajno reproducirajo patriarhalni diskurz in ideologijo moškosti ne zgolj na področju krimina-la, temveč tudi na drugih področjih. Za sistematično analizo uporabe moških slovničnih oblik v jeziku političark v Sloveniji glej Pušnik in Bulc, 2001.

¹⁶ Odmevi, Tv Slo 1, 31. marca 2000.

vnem okolju (kjer je bilo moč videti zdravniško sobo, operacijsko sobo, operacijsko mizo, pisarno, pisalno mizo z veliko papirji in računalnikom ipd.), ki poleg njihovih strokovnih nazivov gledalca prepričuje v kredibilnost njihovega statusa, obenem pa vzbuja distanco in spoštovanje do njihove avtoritete. Kredibilnost določenega diskurza torej temelji na profesionalnem in družbenem statusu govorca; kredibilnost je konstruirana skozi navezavo na védenje "visoko postavljenega, visoko izobrazenega in po družbeni definiciji visoko kredibilnega posameznika" (Schissel, 1997: 181).

Tudi predstavniki organizacij za zaščito živali so bili v tem primeru v medijih predstavljeni kot eni izmed strokovnjakov za primere ubijanja živali. Očitno se je tej interesni skupini, ali pa vsaj nekaterim izpostavljenim posameznikom/cam v njej, zdelo smiselno in potrebno, da v svojih emocionalnih komentarjih in zahtevah pretiravajo, da bi tako izpostavili lastne cilje in se diferencirali od drugih interesnih skupin, ki se vsakodnevno potegujejo za medijsko pozornost. Zato so svojo zaskrbljenost predstavili skozi izjave o visoki stopnji mučenja živali v Sloveniji (ki kliče po mnogo strožjih kaznih) in o zagotovi, dokazani povezavi, da mladi mučitelji in morilci živali kasneje postanejo množični ali serijski morilci ljudi. Tako je denimo svetovalna direktorica v WSPA fante poimenovala "zlikovci ... človeški zmazki"¹⁷ in na televiziji razkrila, da je v eni izmed slovenskih gostiln mačke moč najti na jedilnem listu: "Prinesejo mačke, jih tukaj spečemo, v domači krušni peči, potem imajo pa veselico, pa jejo tiste mačke"¹⁸. Največ reakcij pa je izzvala njena izjava za Pop tv:

Mi to vemo iz primera Trobec, za katerega Evropa ve, ne samo Slovenija. Torej on je mučil živali, on je nabodel, zvijal vratove, on je kuram glave sekal, on je sekire v pse metal, on je mačke zažigal, polival z bencinom in strahovito matral živali. /rez/ Mi vemo, kaj je delal Trobec in takih je med nami še polno. /novinarkino poročanje in še en intervju/ To dejanje je naklepno in to bi moralo biti najstrožje kaznovano. Naj dajo te fante z imeni, s fotografijami, z naslovi v časopise, javno, da bomo mi te poznal in videl.¹⁹

in izjava za Dnevnik, da bi s tremi fanti "sami obračunali po hitrem postopku, brez sojenja in morebitnih olajševalnih okoliščin" (Dnevnik, 2000). Mediji so za potrditev teze, da bi trije fantje lahko postali serijski morilci, povprašali strokovnjake. Predstojnica Ljubljanskega centra za mentalno zdravje na Tv Slo 1 in (že zgoraj omenjeni) psihiater na Pop tv sta domnevo potrdila. Ko je novinarka na nacionalki zatrdila: "Od nasilja nad živalmi je le korak do nasilja nad ljudmi." in takoj za tem vprašala: "Kaj o tem govorijo raziskave? Naše, ameriške?" je gostja v studiu odgovorila: "Žal je ta korak zelo kratek" in kasneje razložila, da "Raziskave kažejo, da se te osebnostne motnje, ki niso bolezen, ampak bolj značajška motnja, nadaljujejo tudi v odraslost. In tudi pri tistih odraslih osebah, ki izvajajo zelo kruta, zelo nasilna

¹⁷ Dnevnik, Nepodpisano 2000.

¹⁸ Odmevi, Tv Slo 1, 31. marca 2000.

¹⁹ 24 ur, Pop tv, 29. marca 2000.

dejanja, ugotavljamo podobno vedenje, stopnjevano že v prejšnjih razvojnih obdobjih”.²⁰ Podobno mnenje je izrekel psihiater na Pop tv: “Če bi njihov razvoj šel v tej smeri naprej, če ne pride do nekih korektur, ob nekih okoliščinah, takšnih ali drugačnih, so to ljudje, pri katerih lahko podoben način vedenja in izživiljanja razvijejo tudi v odnosu do ljudi”.²¹ K tem pogledom se je pridružila tudi razpita slovenska pesnica in šansonjerka ter znana ljubiteljica mačk, ki je za Dnevnik povedala: “To so storili odrasli zločinci, ki bi z večjim užitek pobjajali tudi otroke, in jih prej ali slej tudi bodo” (Žibret, 2000).

Mnenja posameznikov z visoko stopnjo javne kredibilnosti in nekakšno splošno verozanje so prepričala televizijske novinarje, da so lahko izjavili: “Poklicalo nas je veliko ljudi, med njimi tudi številni psihiatri, psihologi in seveda predvsem društva proti mučenju živali. Vsi so nad dejanjem zgroženi, večina pa tudi prepričani, da takšna dejanja pogosto vodijo k nasilju nad ljudmi”.²² ali “Kot so še povedali strokovnjaki, se je treba zavedati, da gre za ljudi, ki ob mučenju in trpljenju uživajo, zato je zdravljenje takorekoč nujno”.²³ in še “Zadnji primer mučenja je namreč tudi po besedah psihiatrov znak vedenjske motnje”.²⁴ Podobne izjave so se pojavljale tudi v časopisih, kjer so bili glavni zagovorniki vzročne povezave med mladostniškim pobijanjem živali in kasnejšo ‘kariero’ serijskega morilca prav tako psihiatri, psihologi in predstavniki organizacij proti mučenju živali. Tednik Mladina (Trampuž, 2000) je za nameček objavil opise osmih posamičnih primerov mladih zapornikov iz ZDA, ki naj bi v zgodnji mladosti, preden so morili ljudi, mučili in pobijali živali. Pomenljivo je dejstvo, da v članku ni bil označen vir, iz katerega je novinar črpal podatke.

Res je, da študije, ki raziskujejo, ali se mučenje in ubijanje živali v mladosti lahko razvije v serijsko morjenje ljudi, obstajajo. Toda zaenkrat še niso odkrile trdnega dokaza, da povezava med tema vedenjskima vzorcema obstaja. “Večina kriminologov je o tem izvedela iz številnih poročil v množičnih medijih, ki povezujejo mučenje živali in kasnejše medčloveške množične umore, ki jih zagrešijo adolescentni moški. (...) Na podobno anekdotičen način se je tudi na veliko poročalo, da so odrasli množični in serijski morilci kot adolescenti disproporcionalno nagnjeni k mučenju živali” (Beirne, 1999: 123).²⁵ Po drugi strani pa Cazaux (1999: 114-116) zagovarja zanimivo tezo, ki nam lahko razkrije, zakaj je misel, da nekdo, ki muči živali, lahko postane serijski morilec, tako vsakdanja in zdravorazumsko močno prisotna. Odkritje mučenja živali pri mladih ljudeh je namreč lahko indikator bodoče kriminalne kariere, ker večina ljudi ne posveča pozornosti odnosu človek - žival, temveč gre vedno za cilj, kako najti potencialno sredstvo za ozdravitev izkrivljenega odnosa človek - človek. Torej, mučenja živali kot takega večina sploh ne problematizira, pomembnost si to pridobi zgolj, ker je tovrstno vedenje ljudi

²⁰ Odmevi, *Tv Slo 1*, 29. marca 2000.

²¹ 24 ur, *Pop tv*, 29. marca 2000.

²² 24 ur, *Pop tv*, 29. marca 2000.

²³ 24 ur, *Pop tv*, 29. marca 2000.

²⁴ 24 ur, *Pop tv*, 30. marca 2000.

²⁵ Glej tudi Arluke et al. 1999, ki prav tako kritizirajo predpostavko, da mučitelji in ubijalci živali redno postajajo serijski morilci.

dojeto kot tisto, ki vodi k nasilju nad drugimi ljudmi. Takšni kritični pogledi se v medijih v našem primeru niso pojavili, dokler moralna panika ni prešla v svojo zaključno fazo.

Znanost + Fikcija = ZF ideologija: Mit o serijskem morilcu

Na trenutke je delovalo, da so članki in prispevki o tržiških fantih kar tekmovali med seboj, kateri bo postregel z bolj avtentičnim primerom povezave med mučenjem živali in popularnimi zgodbami o serijskih morilcih. Fikcija in resničnost sta bili zamešani v mitičen/demoničen diskurz. Paradnim konjem popularnokulturnih mitov se niso mogli odreči niti nekateri trezni komentatorji/ice. Mladina je poročala o (Hitchcockovem) "Kranjskem psihi" (Trampuš, 2000), Novice o taboriščih "Nemcev med drugo svetovno vojno", o "Haagu", o "vzhodnjaški morilski prefinjenosti strička Stalina" (Bauer, 2000), o "Mačjem pokopališču Stephena Kinga" (Roš, 2000), Nedeljski Dnevnik prav tako o tem, kako "še celo Stephen King, stari mojster srhljivk in kurje polti, bi se počohal ob početju treh mladincev" (Šubic, 2000) ter o odnosu Adolfa Hitlerja do njegovega psa; Dnevnik se je spomnil romana Manj kot nič Američana Breta Eastona Ellisa in se vprašal: "Je narcistična Amerika fikcije osemdesetih že Evropa (Slovenija) realnosti devetdesetih?" (Ivelja, 2000), Delo je tržiški primer povežalo s (ponovno Ellisovim) "Ameriškim psihom za osnovno šolo" (Videmšek, 2000) ter s "podganami [benda] Strelnikoff"²⁶, s "satanističnimi in samomorilskimi združbami, ki niso samo slovenska specifika" in z "imenitnim filmom Društvo mrtvih pesnikov" (Jež, 2000).

Jana je fikcijo Breta Eastona Ellisa uporabila kot referenco za bodoče obnašanje treh fantov: "Lahko se celo zgodi, da se sčasoma ne bo več izživljal le nad živalmi: ker potrebuje vedno večji izziv (tisti, ki so prebrali Ameriškega psiha, to dobro vedo), se bo morebiti spraval tudi na ljudi" (Lupša, 2000). Dnevnik je objavil karikaturo na naslovnici, na kateri medved in mačka drgetata za zaščitniškim hrbtom sodnika mednarodnega kazenskega sodišča v Haagu, ki ju varuje pred lovcem, na čigar nahrbtniku je moč videti slovensko državno zastavo. V pripisanem avtorjevem komentarju lahko preberemo parafrazo naslova kulturnega filma Lovec na jelene Michaela Camina "Lovec na m..." (Juri, 2000). Večer je poboje mačk povežal z zgodbo o Heraku, "balkanskem borcu za svobodo, ki so mu v Sarajevu sodili za vojne zločine" in ki "je med sojenjem pripovedoval, da so se mučenja in ubijanja ljudi učili na prašičih. Kdor je lahko hladno prenesel prašičjo agonijo, je lahko prenesel vse" (Korade, 2000).

Za nameček so bili mediji nasičeni tudi z zgodbami o Metodu Trobcu. Pop TV, denimo, je posnetek, kako Trobec, vkljenjen v lisice, v spremstvu policajev prihaja v sodno dvorano, predvajala prav v trenutku, ko je svetovalna direktorica WSPA izjavljala, da bodo tržiški fantje postali naslednji Trobci; urednik Slovenskih Novic pa je v svoji kolumni fante poimenoval "mačji trobci" (Bauer, 2000)- če izpostavimo samo dva eklatantna primera.

²⁶ Za analizo medijskih in drugih reakcij v primeru Strelnikoff glej Bulc, 1999.

Takšno ekstenzivno kombiniranje resničnosti in fikcije, različnih podob, zgodb in dejstev, ki vsaka/vsako posebej nosi specifično ideološko ozadje in je vpeta/vpeta v določen pomenski kontekst, lahko označimo s pojmom konvergenca, ki jo Hall in kolegi (Hall et al., 1978: 223) opišejo takole:

'Konvergenca' se pojavi, ko sta dve ali več dejavosti povezani v procesu ustvarjanja pomena, tako da implicitno ali eksplicitno vlečemo paralele med njima. Torej, podoba 'študentskega huliganstva' poveže 'študentski' protest z ločenim problemom 'huliganstva' - katerega stereotipne značilnosti so že del družbene vednosti, ki nam je na voljo.

V našem primeru bi lahko rekli, da kombinacija dejstev, podob in popularne fikcije, ki je postala mnogo bolj grozeča, kot bi bil vsak izmed njenih delov posebej, pomeni, da "[m]ediji zmorejo konstruirati pristranske ali fikcijske razlage dogodkov iz resničnega življenja z dekontekstualizacijo [, rekontekstualizacijo,] in s poenostavljanjem novic" (Schissel, 1997: 173). Tako je bil rezultat splošno razširjenega verovanja v obstoj povezave med ubijalci živali in serijskimi morilci prekomerno poročanje o popularnih oblikah takšnih (resničnih / fikcijskih) primerov, ki so, posledično, ustvarili ideološke temelje za podporo tovrstnim trditvam. Z Barthesovimi (1993) besedami rečeno, mediji so ob pomoči strokovnjakov in predstavnikov interesnih skupin konstruirali mit, ki "nič ne skrrije" (1993: 121), temveč redefinira, rekonstruira in nanovo ovrednoti. V povezavi s slednjim nas McRobbiejeva (1994: 210) opomni:

Prav nikakršnega razloga ni, da bi monstrozna podoba drugega, temno-polte osebe, osebe z AIDS-om, serijskega morilca, ne kazala enakih značilnosti v nefikcijskih diskurzih, kot jih kaže v svetu popularne zabave, kajti v svetu reprezentacij ni nikakršne rigidne razdvojitvene črte med obema. Enake reprezentacijske strategije (mračna glasba, denimo, bližnji posnetek izraza na obrazu kot pokazatelj deviantnih namer) določajo prisotnost ljudskega hudiča tako v dejanskosti kot v fikciji ...

Zaradi tega pričujoči primer moralne panike ne moremo obravnavati zgolj kot plod pritiskov interesnih skupin, dasiravno so bili ti vse prej kot zanemarljivi, temveč tudi kot v kulturnih resursih napajajočo se reprezentacijsko konstrukcijo, ki uporablja senzacionalno naracijo, opisuje čustvene in melodramatične dogodke ter pripoveduje strašljive zgodbe, pri čemer ji kombiniranje raznorodnih elementov še zdaleč ni tuje. Medijska konstrukcija stereotipnih insajderjev in autsajderjev, njihove ustaljene podobe in prepletajoči se diskurzi o njih (kriminalne zgodbe, od črnih kronik in romanov do filmov in videoigrice) omogočajo oblikovanje mnenj o mladostniški delinkvenci in o kriminalu na splošno. Da je torej širša javnost razvila močno odklonilen odnos do določene oblike kriminala in kriminalcev, specifično tudi do mladostniških, so v velikem delu odgovorni tudi novičarski prispevki in popularnokulturni žanri, ki vztrajno uporabljajo kriminalne zgodbe, da pritegnejo svoje potrošnike (Burns in Crawford, 1999: 158). Zato Baerveldt in ostali (1998:

42), četudi neposredno ne obravnavajo konstruiranja popularnih, zdravorazumskih mitov o kriminalu s strani medijev in javnosti v primeru moralne panike, pravilno predstavijo napačno usmerjenost standardnih reakcij na domnevni problem kot konstitutivni element moralne panike.

Mit o vulgarni mladini višjih razredov

Drugi mit, ki je postal viden med moralno paniko zaradi ubojev mačk, je mit o vulgarnem, nehumanem, časzapravljajočem življenjskem stilu mladine in družin, ki izhajajo iz višjih družbenih razredov. Slednjega na prenicljiv način opisuje tudi prej omenjeni Ellisov roman *Manj kot nič*. Dnevnik je zapisal: "Ellisovi generaciji (sinov in hčera uspešnih, izobraženih, premožnih staršev) je dano vse, da - paradoksalno - ne bi imela nič. Pred nekaj meseci so na videz zdravo dekletje iz 'normalne' slovenske družine utemeljeno osumili, da je s prijateljico pripravila umor svoje mame. ... Zdaj so kar trije gimnazijci menda kar leto dni takole za hec morili mačke" (Ivelja, 2000b). Drugi mediji so komentirali, da so fantje "19-letni mladeniči iz premožnih družin ... Izhajajo iz dokaj urejenega okolja, torej njihovo izživljanje nad mačkami ni plod kakih stisk" (Šubic, 2000), da "[k]olikor smo potem videli, je za fante res dobro poskrbljeno. Pa ne le po materialni, ampak tudi po strokovni plati. Od šestih staršev sta dva poklicna psihologa, ena pa je socialna delavka. ... Pogovarjali smo se le z enim od teh strokovno bolj podprtih staršev. Zanimivo je, da ni z ničemer kazal(a) zaskrbljenosti zaradi maturantovega početja" (Jerman, 2000) ter da "trije osumljeni izhajajo iz normalnih družin" (Umjenovic, 2000) oziroma "naj bi izhajali iz povsem normalnih družin" (Roš, 2000c).

Vrednote in življenjski stil višjih družbenih razredov so v širši družbi nemalokrat razumljene kot vulgarne. Vrednot, ki naj bi bile endemične mladinski kulturi višjih razredov (zapravljanje časa, dolgčas, nenadzorovana ambicioznost, neodgovorno seksualno življenje, uporaba drog, larpurlartistično nasilje itd.), torej endemične tistim, ki so 'drugačni' in bogati, je številne strah. Zato prihaja znotraj medijskih in popularnokulturnih diskurzov do poskusov, da bi demonizirali in odstranili to drugačnost hkrati pa dolili več olja na ogenj strahu staršev, da nimajo dovolj nadzora nad lastnimi otroci. V našem primeru so se kot sekundarna reakcija ali kot drugi val moralnega besa v medijih pojavile diskusije o vzgoji otrok, o vlogi staršev, šole in okolja pri družbenem nadzoru mladine. Strokovnjaki so predstavljali svoje poglede na problematiko, čustvene reakcije bralcev pa so s prstom kazale na krivdo prezaposlenih, brezvestnih staršev in na egocentrično stremenje posameznikov za materialnimi dobrinami. Moč bi bilo trditi, da vsakršna tovrstna pretirana zaskrbljenost in širok odziv javnosti ustvarjata pogoje za rekonstrukcijo in ponovno evalvacijo temeljnih moralnih tem glede vzgoje otrok in starševskega nadzora nad otroci, kar konsekventno ponovno vzpostavi javni konsenz o pomembnosti družbenih vrednot, ki podpirajo strožjo družbeno in institucionalno kontrolo nad socializacijo otrok in mladine.

Politiki

“V primeru moralne panike je bistveno, da je reakcija na problem iracionalna, toda to ne pomeni, da je reakcija nefunkcionalna, saj je kaj lahko funkcionalna v političnem smislu” (Baerveldt et al., 1998: 42). Če se za konec analize tega primera omejimo zgolj na strankarsko politiko, lahko rečemo, da je bil v začetku moralne panike zaradi ubojev mačk zanimanje politikov za ta primer zelo majhno. Obenem pa je bila edina izjava, ki jo je medijem namenil kakšen politik (tržiški župan in poslanec v državnem zboru), povzeta v domala vseh dnevnikih. V pismu javnosti je zapisal²⁷:

Z grozo in ogorčenjem sem v Slovenskih novicah prebral članek o treh, brezsrdnih, krutih, že polnoletnih brezumnežih, ki so se na najnižkotnejši način izživljali nad nemočnimi muckami, ki so s svojimi življenji plačali sadistično, satanistično slo po krvi, trpljenju in ubijanju ... Za začetek predlagam, da s polnimi imeni, naslovi in fotografijami objavimo te tri zločince, vse obsodbe vredne. Že zato, da se ne ugiba, kdo so, in zato, da jih bo za njihova dejanja vedno sram in jih bodo vedno spremljala, kamor koli bodo šli. Saj druge kazni za to, kar so storili, tako ne bodo dobili zaradi našega premilega pravnega reda na tem področju. Za konec pa še v premislek vsem: mar ne mislite, da bi z boljšimi odnosi med nami odpravili taka dejanja? Ste prepričani, da z več dobrote do vseh ljudi ne bi preprečili teh barabij, ali pa jih vsaj omilili. Se zavedamo, da bi z ljubeznijo, dobro besedo in odnosov do živali ne vzgojili otrok v pozitivne osebnosti? Vsaj poslušimo lahko! (Rupar v Jerman, 2000)

Ta izjava zajame domala celotno kompleksnost tem in strahov, ki so se porodili med moralno paniko zaradi ubojev mačk: demonizira deviante, kliče po strožjih kaznih, moralizira o nadzoru staršev nad mladino in implicira, da se bo tovrstno obnašanje še ponavljalo. Burns in Crawford (1999) menita, da interes politikov za moralne panike v največji meri temelji na tem, kako (njihovi) volivci razumejo situacijo. Do obsodbe ljudskih hudičev in zagovarjanja ostrejših kazenskih ukrepov iz ust politikov torej prihaja zaradi predvidljive širše zaskrbljenosti javnosti in sorazmerno velikega javnega konsenza, da je ‘nekaj potrebno storiti, če hočemo, da se v bodoče več ne ponovi’. To politike pripelje do skušnjave, da lahko posežejo po enostavnih, pogosto radikalnih kazenskih rešitvah za kompleksne družbene probleme, ne da bi se ob tem izpostavili večji javni kritiki. “Mladi, še zlasti mladi delinkventi, so za politike idealne tarče” (1999: 156-7), saj je v družbi vedno prisotna skrb o obnašanju mladih ljudi, ki so ‘prihodnost našega sveta’. Za nameček so mladi amorfna skupina, ki v številnih primerih ne more izkoristiti vseh državljan-skih pravic in ki je neustrezno diskurzivno opremljena za lastno obrambo, saj je mnogo bolj neorganizirana kot, na primer, katera izmed skupin pritiska, obenem pa (prav zavoljo slednjega) njene zahteve oblast in javnost pogosto zavrneta kot nekompetentne ali nelegitimne.

²⁷ Pismo tržiškega župana je s sloveničnimi napakami vred povzeto iz Slovenskih novic.

Zaključna diskusija

Čeprav je popularnost koncepta moralne panike med raziskovalci očitna, v zadnjem času ne primanjkuje kritičnih stališč, ki mu očitajo določene pomanjkljivosti. Prvič, pojem 'panika' naj bi bil zavajajoč, ker implicira posameznikovo mentalno reakcijo na določeno grožnjo, ne pa kompleksne družbene reakcije nanjo. Druga kritična ost cilja v raziskovalce, ki koncept uporabljajo. Ti naj bi namreč privilegirali 'objektiven', elitističen pogled na problem in tako vedno izbrali stran, ki jo je potrebno braniti. "Toda včasih se zdi, da je analitikovo stališče zgolj subjektivna izbira, samo določen odnos do medijskega konflikta. Občasno so teksti o moralni paniki le vznemirjenja druge stopnje" (Arminen, 1999). Tako naj bi se raziskovalci v analizah medijskih tekstov osredotočali na konservativne, desničarske in tabloidne medije, ob tem pa jih je prav lahko obtožiti poudarjanja skrajnih primerov, kakor zaradi uporabe te iste taktike sami krivijo medije. Johnson (1997: 1514-1515) gre v tej kritiki še dlje:

Morebiti potrebujemo diskusijo o raziskovalni paniki, o pretirani reakciji raziskovalcev na primere popularnih reakcij. Zdaj lahko uvidimo, da so bila mnoga naša razumevanja množične histerije, množične panike in sorodnih fenomenov močno pretirana. Mislim, da bi trenutne diskusije o javni zaskrbljenosti, ki jo imenujemo moralna panika, lahko bile enako pretirane. Konec koncev koncept moralne panike še nadalje zamegljuje naš katalog konceptov, ki opisujejo raznolikosti kolektivnih reakcij, ki se akademskim opazovalcem zdijo iracionalne. Število konceptov, ki vključujejo kolektivne prevare, urbane in sodobne legende, je zagotovo disproporcionalno glede na uporabno število razlik, ki jih lahko odkrijemo med temi fenomeni.

Tretjič, pojem moralne panike je prešel tudi v popularno uporabo, v kateri pa je njegov izvirni pomen dodobra oskrunjen. Ta sintagma se dandanes vseprek nekoherentno uporablja v medijih, ki z njo skušajo razložiti najrazličnejše vrste dogodkov in trendov. Četrta kritika problematizira učinek medijev na občinstva v luči teze o 'aktivnem občinstvu' (Morley, 1992) in zagovarja bolj poglobljene kvalitativne raziskave reakcij občinstva na senzacionalistična novičarska poročila v primerih moralnih panik, ki bi morebiti dokazale, da mediji v takšnih primerih vseeno ne vplivajo toliko na občinstvo, da bi slednji vse, kar v njih vidijo, 'vzeli za suho zlato'.

Čeprav je potrebno upoštevati vse te kritične opazke, je po našem mnenju koncept moralne panike še vedno učinkovit pri analiziranju pretiranih družbenih reakcij na domnevne grožnje ljudskih hudičev. Moralne panike ostajajo zlasti močna strategija konservativne politike, ki si na ta način skuša pridobiti ali konstruirati sorazmeren družbeni konsenz o primernosti lastnih vrednot in ciljev. Toda ob tem moramo vedno imeti v mislih, da reakcije javnosti nikoli niso zgolj preprost fenomen vzroka in posledice; razvijejo se v kompleksni medigri medijev, politikov, policije, interesnih skupin in širših sistemov pomenov, kot so deni-

mo tisti, ki zadevajo mladino na splošno ali pa, specifično, mladostniške delinkvente.

Za nameček je koncept moralne panike potrebno modificirati v skladu z ekonomskimi, socio-političnimi in kulturnimi spremembami, skozi katere so šle industrijske in postindustrijske družbe v zadnjih tridesetih letih, od kar je bila objavljena Cohenova (1972) klasična študija moralne panike. Bržkone je njena najbolj koherentna posodobljena različica tista, ki jo predstavi Angela McRobbie (1994). V njej se zavzema za revidiran koncept moralne panike, ki mora upoštevati bolj pluralistične družbene odnose, vseprisotnost medijsko posredovanega komuniciranja, močan politični vpliv različnih interesnih skupin in povečano družbeno moč ljudskih hudičev.

Skozi leta so moralne panike postale prej standardizirana reakcija, kot izredna, urgentna intervencija, razlaga McRobbiejeva. Dandanes je stalna praksa novinarjev, da konstruirajo moralne panike, ki se jih po začetnem zamahu sorazmerno hitro naveličajo, vseskozi iščoč novo temo kot potencialno priložnost za naslednjo paniko. Z vpadljivim vizualnim materialom in kričečimi naslovi narekujejo pravila igre v reprezentiranju deviantnežev; v medijski družbi televizija in tisk ustvarjata lastno agendo družbenih in političnih tem, ki jih nato lahko pripeljeta do skrajnosti. Profesionalni žurnalistični stil, previdno uglasen s popularnostjo 'vsakdanjih' zgodb, uporablja moralistični diskurz, ki ob zgoraj navedenih dejavnikih omogoča, da moralne panike postanejo norma novinarske prakse, način, na katerega si dnevni dogodki pridobivajo pozornost javnosti iz dneva v dan (1994: 202).

Sodobne moralne panike so mnogo manj monolitne, kot je implicirano v klasičnem modelu. Po tem ko mediji sprožijo moralno paniko, pogosto sodelujejo v popačeni obliki prepričevanja vzrokov za njen pojav. Ko je, denimo, Večer deset dni po začetku moralne panike premišljeval o medijskem linču treh fantov, se je vprašal: "So zanj krivi izključno mediji ali pa je izvirni greh drugje?! ... Le malokdaj zaleže prepričanje, da ni krivo ogledalo, če je obraz v njem grd" (Zvonar Predan, 2000). Moralne panike so obenem mnogokrat omiljene z obrambo ljudskih hudičev s strani interesnih skupin in liberalnih medijev. Ti alternativni, kritični pogledi so pogosto predstavljeni medijem v obliki učinkovitih kratkih izjav, kar kaže na izrazito rast kompetentnosti za medijsko nastopanje med interesnimi skupinami v zadnjih desetletjih. Enako ugotovitev lahko izrečemo tudi v primeru odziva določenega dela slovenske javnosti na medijsko gonjo in moralno križanje treh fantov v tržiškem primeru.

Tako so Delovi komentatorji zapisali, da "gre za pravi pravcati medijski linč ... Celo dokazani in obsojeni morilci (ljudi) imajo pravico do šolanja in izobrazbe, veliki inkvizitor pa te tri mulce kar s šole vrže in to po lastnem priznanju protizakonito?!"²⁸; "verjamem pa, da se noben časopis, televizija ali radio nikoli, v nobenem primeru in z nikakršno uredniško politiko ne bi smel pridružiti tistim, ki v siloviti čustveni prizadetosti hočejo oko za oko in zob za zob." (Flegar, 2000); "Da je do take histerije javnosti - pozivi k linču, javna uporaba najbolj drastičnih zmerljivk za osumljence, da ne govorim o izklopu zdrave pameti same - prišlo ravno v

²⁸ Delo; nepodpisano 2000.

primeru, ko so žrtve mačke, pa je še posebej noro. Dejansko ni zabeležena nobena podobna reakcija javnosti na nobeno kaznivo dejanje, četudi je že s prostim očesom iz vsakdanjih kronik povsem jasno, da je velika večina veliko hujših (ali vsaj družbeno škodljivejših) (Crnkovič, 2000). Predsednik društva novinarjev je prav tako zaznal “preveč sadističnih podrobnosti. Policija tokrat ni skoparila s podatki, uredniki so pesnili udarne naslove” (Maksimovič, 2000); asistent na oddelku za novinarstvo ljubljanske univerze pa, da “Noben kakovosten časopis ne bi posegel po takšnih sredstvih, kot so bila uporabljena, in ne bi objavil fotografij in polnih imen omenjenih oseb” (Milosavljevič, 2000). Obenem je profesorica psihologije s Fakultete za družbene vede javnosti razložila, da študije in statistike ne podpirajo trditev, da mladostniško nasilje v Sloveniji v zadnjih letih narašča (Žibert, 2000).

Novinarji so postali še zlasti dovzetni za alternativne interpretacije in kritične analize po prvem tednu senzacionalističnega poročanja o tržiškem primeru. Ti alternativni pogledi so jim koristili, saj so jim omogočili, da “so se zdeli, kot da opravljajo svojo dolžnost z vzpostavljanjem ‘ravnotežja’ v svojem poročanju” (McRobbie, 1994: 201). Javna prisotnost teh kritičnih komentatorjev in strokovnjakov, ki so spretno predstavljali svoja stališča in katerih pogledi so nasprotovali pogledom drugih strokovnjakov, so postavili moralno paniko o ubojih mačk v drugačno, bolj kompleksno luč kulturnih bojev za pomen deviantnega in konformnega obnašanja mladostnikov.

Ko McRobbiejeva postavi moralno paniko v kontekst širših družbenih ideoloških pogajanj o kulturnih pomenih družbenih fenomenov, predstavi Watneyevo kritiko koncepta moralne panike, v kateri ta meni, da bi analize moralne panike morale upoštevati, da imajo pereče družbene teme v sebi venomer vpisane določene pomene, ki se raztezajo čez različne medijske oblike in skoz diskurzivne prakse vseh institucij moči.

Teorija moralne panike ni sposobna konceptualizirati množičnih medijev kot industrije, ki je intrinzično povezana z ekscesom, s požrešnim apetitom in slo po zamenjavah, premestitvah, ponavljanjih in pomenskih prazninah. Teorija moralne panike je v zadnji instanci vedno zavezana naslavljanju in razločevanju ‘reprezentacije’ in arbitrarnosti ‘resničnega’ in zato ne more razviti polnovredne teorije o delovanju ideologije znotraj vseh reprezentacijskih sistemov. Zdi se, kot da se moralne panike pojavijo in izginejo, kakor da reprezentacije ne bi bile prostor stalnih ideoloških bojev za pomene znakov (Watney v McRobbie, 1994: 208).

Potemtakem bi lahko rekli, da je kriminal po definiciji predmet regulacije in nadzora različnih diskurzivnih praks, reprezentacijskih procesov in institucionalnih regulatornih strategij, in da v tej luči moralna panika zaradi ubojev mačk postane le lokalna intenzifikacija teh procesov ali, po Watneyu, “trenutna bojna črta” (ibid.) ideoloških spopadov za popularne, zdravorazumske definicije dobrega in zla. Vseeno pa je potrebno poudariti, da so ravno moralne panike nemalokrat tiste, ki lahko premaknejo vsebino in dimenzije teh spopadov na novo, višjo stopnjo, pri

čemer družbena in politična moč udeležencev v spopadih določa njihov končni izid. Moralne panike torej pogosto rekontekstualizirajo ustaljene položaje zaščitnikov morale in njihovih nasprotnikov ter določenim političnim in interesnim skupinam (v našem primeru vsaj društvom za zaščito živali, psihiatriji in ne nazadnje tržiškemu županu) ponujajo nova diskurzivna orodja za uveljavitev partikularnih interesov moči.

LITERATURA

- Arluke, Arnold; Levin, Jack; Luke, Carter; Ascione, Frank (1999): The Relationship of Animal Abuse to Violence and Other Forms of Antisocial Behaviour. *Journal of Interpersonal Violence*, Let. 14, št. 9, str. 963-975.
- Arminen, Ilka (1999): Book Reviews. *Acta Sociologica*, Let. 42, št. 2, str.179. Vir: podatkovna baza EBSCO HOST 16. januar 2000.
- Baerveldt, Chris; Bunkers, Hans; De Winter, Micha; Kooistra, Jan (1998): Assessing a Moral Panic Relating to Crime and Drugs Policy in the Netherlands: Towards a Testable Theory. *Crime, Law & Social Change*, Let. 29, št. 1, str. 31-47.
- Barthes, Roland. 1993 (1957): *Mythologies*. New York: The Noonday Press.
- Beirne, Piers (1999): For a Nonspeciesist Criminology: Animal Abuse as an Object of Study. *Criminology*, Let. 37, št. 1, str. 117-147.
- Bulc, Gregor (1999): Afera Strelnikoff kot moralna panika. *Časopis za Kritiko Znanosti*, Let. 27, št. 195/196, str. 201-224.
- Burns, Ronald; Crawford, Charles (1999): School Shootings, the Media, and Public Fear: Ingredients for a Moral Panic. *Crime, Law & Social Change*, Let. 32, št. 2, str. 147-168.
- Cazaux, Geertrui (1999): Beauty and the Beast: Animal Abuse from a Non-Speciesist Criminological Perspective. *Crime, Law & Social Change*, Let. 31, št. 2, str. 105-126.
- Chow, Rey (1993): Listening Otherwise, Music Miniaturized: A Different Type of Question About Revolution. V: *During*, Simon (ur.). *The Cultural Studies Reader*. London: Routledge.
- Cohen, Stanley (1972): *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of Mods and Rockers*. London: MacGibbon & Kee.
- De Young, Mary (1997): The Devil Goes To Day Care: McMartin And the Making of a Moral Panic. *Journal of American Culture*, Let. 20, št. 1. Vir: podatkovna baza EBSCO HOST 16. januar 2001.
- Foucault, Michel (1991): *Vednost-Oblast-Subjekt*. Ljubljana: Krt.
- Goode, Erich; Nachman Ben-Yahuda (1994): *Moral Panics: The Social Construction of Deviance*. Oxford: Blackwell.
- Hall, Stuart; Critcher, Chas; Jefferson, Tony; Clarke, John; Roberts, Brian (1978): *Policing the Crisis: Mugging, the State, and Law and Order*. London: Macmillian.
- Hebdige, Dick (1979): *Subculture: The Meaning of Style*. London: Routledge.
- Johnson, R. Norris (1997): Book Reviews. *Social Forces*, Let. 75, št. 4, str. 1514-1515. Vir: podatkovna baza EBSCO HOST 16. januar 2000.
- McCorkle, C. Richard; Miethel, D. Terance (1998): The Political and Organizational Response to Gangs: An Examination of a 'Moral Panic' in Nevada. *Justice Quarterly*, Let. 15, št. 1, str. 41-64.
- McRobbie, Angela (1994): *The Moral Panic in the Age of Postmodern Mass Media. V: Postmodernism and Popular Culture*. London: Routledge.

- Morley, David (1992): *Television, Audience and Cultural Studies*. London: Routledge.
- Pušnik, Maruša; Bulc, Gregor (2001): *Women in Their Own Reflection: Self-Representation of Women Politicians in Slovenian Press*. *Journal of Communication Inquiry*, Let. 25, št. 4, str. 396 - 413,
- Schissel, Bernard (1997): *Youth Crime, Moral Panics, and the News: The Conspiracy Against the Marginalized in Canada*. *Social Justice*, Let. 24, št. 2, str. 165-185.
- Thornton, Sarah (1994): *Moral Panic, The Media and British Rave Culture*. V: Ross, Andrew; Rose, Tricia (ur.). *Microphone Fiends: Youth Music & Youth Culture*. London: Routledge.
- Victor, S. Jeffrey (1995): *The Dangers of Moral Panics: What Skeptics (and Everyone Else) Need to Know*. *Skeptic*, Let. 3, št. 3, str. 44. Vir: podatkovna baza EBSCO HOST 16. januar 2001.
- Welch, Michael; Fenwick Melissa; Roberts Meredith (1997): *Primary Definitions of Crime and Moral Panic: A Content Analysis of Experts' Quotes in Feature Newspaper Articles on Crime*. *Journal of Research on Crime & Delinquency*, Let. 34, št. 4, str. 474. Vir: podatkovna baza EBSCO HOST 16. januar 2001.
- Wilkins, Julia (1997): *Protecting Our Children From Internet Smut*. *Humanist*, Let. 57, št. 5. Vir: podatkovna baza EBSCO HOST 16. januar 2001.
- Zatz, S. Marjorie (1987): *Chicano Youth Gangs And Crime: The Creation of Moral Panic*. *Contemporary Crises*, št. 11, str. 129-158.

ANALIZIRANI VIRI:

a) Tisk

- Bauer, Marjan (2000): *Muce*. *Slovenske Novice*, 30. marec.
- Crnkovič, Marko (2000): *Rumene brigade*. Delo, 8. april.
- Delo. *Nepodpisano* (2000): *Mačke niso umrle zaman*. Delo, 1. april.
- Dnevnik*. 2000. *Nepodpisano*. *Grozljivo nasilje buri duhove*. *Dnevnik*, 30. marec.
- Flegar, Vojko (2000): *Ljudje mačke*. Delo, 2. april.
- Ivelja, Ranka (2000): *Sum o kršenju pravilnika*. *Dnevnik*, 4. april.
- Ivelja, Ranka (2000b): *Mačke, skrijte se*. *Dnevnik*, 1. april.
- Ivelja, Ranka; Čepin, Maja (2000): *Doma so kralji, zunaj pa podvrženi pritiskom*. *Dnevnik*, 31. marec.
- Jerman, Vladimir (2000): *Trije morilci mačk zares letijo iz šole?*. *Slovenske Novice*, 30. marec.
- Jež, Boris (2000): *Mačji poboj*. Delo, 1. april.
- Juri, Franco (2000): *Lovec na m... (karikatura)*. *Dnevnik*, 31. marec.
- Korade, Dragica (2000): *Ubijaj malo manj!*. *Večer*, 31. marec.
- Lupša, Maja (2000): *Če je mučenje užitek, če je smrt zabava*. *Jana*, 11. april.
- Roš, Maja (2000): *Podivjani morilci nedolžnih mačk!*. *Slovenske Novice*, 29. marec.
- Roš, Maja (2000b): *Izrodki generacije izključeni iz šole!*. *Slovenske Novice*, 31. marec.
- Roš, Maja (2000c): *Nevarnost linča*. Delo, 30. marec.
- S. U.; K. Š.; U. M.; D. Z. P. (2000): *Dobri časopisi ne pozivajo k linču*. *Večer*, 1. april.
- Šubic, Miran (2000): *Mladi fantje so mesarili mačke*. *Dnevnik*, 29. marec.
- Šubic, Miran (2000b): *Mačja smrt razgalila ljudi*. *Nedeljski Dnevnik*, 9. april.
- Trampuš, Jure (2000): *Ubijanje drugačnih*. *Mladina*, 10. april.
- Trampuš, Jure (2000b): *Kranjski psiho*. *Mladina*, 10. april.
- Umjenovič, Sladžan (2000): *Mačje mučitelje so izključili iz šole*. *Večer*, 31. marec.
- Videmšek, Boštjan (2000): *Gorenjski bes in mir*. Delo, 8. april.
- Zvonar Predan, Darka (2000): *Linč*. *Večer*, 4. april.
- Žibert, Andreja (2000): *Šola mora tudi vzgajati*. Delo, 1. april.

Žibret Andreja (2000b): Starši naredjo marsikaj nepotrebnega. Delo, 14. april.

b) Televizija

Kronika. TV SLO 1. 28. marec 2000.

Kronika. TV SLO 1. 30. marec 2000.

Odmevi. TV SLO 1. 29. marec 2000.

Odmevi. TV SLO 1. 31. marec 2000.

24 UR. POP TV. 28. marec 2000.

24 UR. POP TV. 29. marec 2000.

24 UR. POP TV. 30. marec 2000.